

МРНТИ 16.21.07

А.Солтанбекова¹, Н.Оспанғазиева¹

¹А.Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институтының ғылыми қызметкері,
Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚ БІЛІМПАЗДАРЫНЫҢ 1924 ЖЫЛҒЫ ТҰҢҒЫШ СЪЕЗІНДЕ ҚАРАЛҒАН ЕМЛЕ МӘСЕЛЕСІ ЖАЙЫНДА

Аннотация: Қазақ жазуының негізін құраған Ахмет Байтұрсынұлы қазақтың өзінің алфавиті болу үшін төрт түрлі қасиетке толық тоқталып, басын ашып берген ғалым. Нағыз тіл жанашырларының басын қосқан съезде ең бір ұзақ пікірталасқа арқау болған мәселе и мен у дыбыстарының дауысты немесе дауыссыз екендігі. Бұдан басқа да мәселелерге жай қарай салмай, терең бойлай, бүге-шігесіне дейін нақты дәлелдер келтіре отырып, үлкен мән бергендігін көруге болады. Қазіргі таңда қазақ тілін латын графикасына көшіру кезеңінде 1924 жылғы көтерілген тілдік мәселелер бірден-бір таптырмас тарихи құнды дереккөзі екені айқын.

Тірек сөздер: қазақ жазуы, емле ережелері, әліпби, жазу тарихы, әріп, дыбыс, тіл.

А.Солтанбекова¹, Н.Оспанғазиева¹

¹научный сотрудник Института языкознания имени А. Байтұрсынова
Алматы, Казахстан

О ВОПРОСАХ ПРАВОПИСАНИЯ, ОБСУЖДАВШИХСЯ НА ПЕРВОМ СЪЕЗДЕ КАЗАХСКИХ ПРОСВЕТИТЕЛЕЙ 1924 ГОДА

Аннотация: Ахмет Байтұрсынұлы – ученый, который основал казахскую письменность, подробно выделяя и учитывая четыре различных свойства казахского алфавита. На съезде, объединившем истинных языковедов, одна из самых долгих дискуссий касалась проблемы того, являются ли звуки и и у гласными или согласными. Кроме того, можно видеть, что он придавал большое значение другим вопросам, углубляясь в них, приводя конкретные доказательства. В настоящее время языковые проблемы, поднятые в 1924 году в период перехода казахского языка на латинскую графику, являются одним из важнейших историко-ценных источников. В статье обсуждаются предложения, сделанные на первом конгрессе казахских просветителей, состоявшемся в 1924 году относительно орфографии казахского языка. При обсуждении доклада сопредседателя Омарова члены комиссии утвердили резолюцию, состоящую из 11 научно-обоснованных пунктов.

Ключевые слова: казахская письменность, правила правописания, алфавит, история письменности, буква, звук, язык.

A.Soltanbekova¹, N.Ospangazieva¹

¹ Researcher of the Institute of Linguistics named after A. Baitursynov,
Almaty, Kazakhstan

ON THE PROBLEMS OF SPELLING DISCUSSED AT THE FIRST CONGRESS OF KAZAKH ENLIGHTENERS IN 1924

Annotation. Akhmet Baitursynuly is the scientist who founded the Kazakh writing system, taking into account four different properties of the Kazakh alphabet. At the congress which united true linguists one of the longest discussions was the problem of whether the sounds ‘u’ and ‘y’ are vowels or consonants. In addition, it is obvious that he attached great importance to other issues, going deeper into them, giving concrete evidence. At present, the language problems raised in 1924 during the transition of the Kazakh language to the Latin script are one of the most important historical and valuable sources. The article discusses the proposals made at the first congress of Kazakh enlighteners, held in 1924, regarding the spelling of the Kazakh language. When discussing the report of Co-Chairman Omarov, the commission members approved the resolution consisting of 11 scientifically-grounded points.

Keywords: Kazakh writing system, spelling rules, alphabet, history of writing, letter, sound, language.

Қазақ жазуы – қазақ тілінің әріп таңбаларынан тұратын жазу жүйесі. Қазақ тілінің жазу тарихы бірнеше тарихи кезеңдерді басынан өткізіп, ұлттық әліпби деңгейіне жеткендігі бәрімізге белгілі. Қазақ жазуының алғашқы кезеңдерінде емле мәселесін анықтап алу үлкен қиындық туғызды. Бұл маңызды міндетті Ахмет Байтұрсынұлы бастаған ғалымдар 1924 жылғы съезде жан-жақтан пікірлерін ортаға салып, қызу тартыс барысында ұсыныстар арқылы шешімін тапқанын тарихтан білеміз. Қазақ білімпаздарының тұңғыш съезі 1924 жылы маусымның 12 – 18 күндері аралығында Қазақ АССР-нің сол кездегі астанасы Орынбор қаласында өтті. Съезде жазу ережелері, әліпби мен қазақша пән сөздер мәселесі, ауыз әдебиетін жию шаралары, ғылыми және оқытуға арналған кітаптарды шығару, бастауыш мектептің бағдарламаларын дайындау мәселелері қаралды. Ахмет Байтұрсынұлы төрағалық еткен бұл комиссияның құрамында М. Мырзаұлы, Ә.Бөкейханұлы, Е.Омарұлы, М.Дулатұлы, Х.Досмұхамедұлы, Н.Төреқұлұлы, Т.Шонанұлы сынды қазақ зиялылары, сондай-ақ Мәскеуден, Қазақстан Оқу комиссариатынан, Қостанай, Семей, Орал, Бөкей оқу губерниясынан, Қырғызстаннан, Башқұртстаннан делегаттар кіреді.

Осы жиында өзі «**Қазақ жазуы**» «**тәртіпті жазуы**», өзгелер «**Байтұрсынов жазуы**», «**Ұлттық жазу**», «**төте жазу**» деп аталған әліпби үлгісі, емлесі ресми түрде бекітіледі.

Әліпби реформасы туралы мәселе алғаш 1924 жылдың 12-18 маусым аралығында Орынборда өткен қазақ білімпаздарының бірінші съезінде көтеріледі. Бұл съезде әліпби жөніндегі баяндаманы А.Байтұрсынұлы жасап, өзі құрастырған қазақ әліпбиінің тиімділігін жан-жақты дәлелдеген: «Тексеріп қарасақ, латын әліпбиінің түрік әліпбиінен кемдігі болмаса, артығы көрінбейді. Жаманнан жақсыға, залалдан пайдаға бой ұру – жөні бар дұрыс іс, оны әркім-ақ қостауы тиіс, жақсыдан жаманға, пайдадан зиянға бой ұрғанда, оны дұрыс деп қостауға болмайды», – дейді [1]. Бұл құрылтайда Ахаң: «...Жақсы әліпби болу үшін, біріншіден, тілге шақ болу керек, өлшенбей тігілген киім ұқсап олпы-солпы болып, басы артық әріптері көп әліпби қолайсыз, екіншіден, жазуға жеңіл болу керек әрі сүгіреттері көп болса, жазуды қиындатады, үшіншіден, баспа ісіне қолайлы болу керек, төртіншіден, жақсы әліпби оқушыға үйретуге қолайлы болу керек – міне, осы төрт қасиетті негізге алып, жақсы әліпби түзуге керек, – дейді Ахаң. Баспа істері мен үйрету жағынан қолайсыздық тудырмас үшін түрік әліпбиінің өзін түзету керек. Түрік әліпбиінің жазба түрін осы күйінде қалдырып, баспасын дара

күйінде қалдыру керек. Латын әліпбиін жүргізу жұмысы өте көп іс, көп күш керек қылатын болғандықтан латын әліпбиін алу орынсыз деп танымын», – деген болатын. Ал А.Байтұрсынұлынан кейін латын әрпін қолдап, баяндама жасаған Н.Төреқұлұлы латынға көшу керектігін айтып, артықшылықтарын алға тартады. Н.Төреқұлұлы латын әрпі баспахана ісіне де, жазу мәшинесіне де қолайлы деп көрсетеді.

А.Байтұрсынұлы латын әліпбиін ұстанушыларға өзінің баяндамасында былай дейді: «Араб әрпін латын әрпіне алмастыру мәселесі қозғалғаннан бері көп адам екеуін салыстырып, терең қарап, артық-кемін тексеру, зерттеуге түсті. Екі әріп те жеткілікті дәрежеде терең тексеріп, терең зерттелді. Сол терең тексеру арқасында екі әріптің де бұрын назар салынбай, еске алынбай жүрген көп сындары, сипаттары көзге түсті. Менің мұнан былайғы сөздерім – жалған өз пікірім иа тапқандарым емес, көптің көздеп, үңіліп зерттегенінен табылған нәрселер. Екі әріпті теңестіріп, артық-кемін тексеріп өлшеуге салғанда, таразыңның табан тірейтін нәрселері мыналар болуға тиіс:

- 1) тіл дыбысына жеткілікті-жеткіліксіздігі қанша?
- 2) қайсысымен басылған иа жазылған сөз оңай оқылады?
- 3) қайсысымен жазу жеңіл, жазылғанын тану жеңіл?
- 4) қайсысы баспаға қолайлы (баспаға сыйымды болуы, жұмыстың өнімді болуы ол да сонда).
- 5) үйренуге қайсысы оңтайлы?
- 6) көркемдік пен көзге жайлылық жағынан қайсысы артық?» [1].

Осы сұрақтарға А.Байтұрсынұлы баяндамасында латын әліпбиіне қарағанда, араб әліпбиінің оқуға, баспаға, сауат ашуға ең жеңіл әліпби екенін былайша дәлелдейді:

- 1) араб әрпі латын әрпінен жазуға, оқуға оңай. Онысын сауатты адамдардың күндегі ісінің жүзінде көп пайдалы болып шығады.
- 2) сауат ашу жүзінде араб әліпбиінің қолайлығы латын әрпінен артық.
- 3) баспа ісі жағынан араб әрпінің ескісі латын әрпінен төмен, жаңасы артық.
- 4) машиналарға орнатуға араб әрпінің жаңасы латындікінен анағұрлым артық, ескісі де орнатуға келетінін іс көрсетіп отыр.
- 5) араб әліпбиінің әрпі қазақ тілінің дыбыстарына толық жеткілікті, қандай емле жасауына да келеді. Қазақ емлесі нағыз оңай, бұқараға қолайлы емле [1].

Төте жазудың тиімділігін, қазақ тілі ережесіне сай келетіндігін, емлесінің басқа жұрт емлесінен артықшылығын, тіліміздің дыбыстарын дәл беретінін ашып көрсете алған ғалымдардың қатарында Е.Омарұлы болды. Ғалым: «...Жаңалық деген барды жоғалтып, орынсыз өзгеріс беруде емес, барды өмірге, тұрмысқа үйлестіріп, қолайсыз болса қолайлы етіп өзгертумен қолдануда. Бұлай болса, әрпі жоқ басқа елдер алды екен деп, әрпіміз жақсы, таңбамыз дұрыс біздің латынға көшуіміз – орыс әйелдерінің бетін бояғандарына қызыққандық сияқты еліктеу мен еріккендік. Бос шығын, орынсыз жаңалық», – дейді [1, 14].

«Х», «ш», «ф», «һ» әріптері қазақ әліпбиінен шығару, сүйеу таяқ («а») жою, «ы» бітеу буында жазылмайды – деген ережені бұзу, «к» мен «қ» бір дыбыс, «ғ» мен «г»-нің орнына бір әріп алу, демеуліктердің жазылуы, үндестік заңына бағынбайтын «кер», «дікі», «паз» сықылды жұрнақтардың түбір сөзге жалғану тәртібі т.б. мәселелер қызу талқыға түсіп, соңынан 11 пункттен тұратын шешім қабылданады.

Е.Омаров «қазақша жазу жеңіл әрі дұрыс болу үшін де дыбыс жүйесінше болуы керектігін ескеру қажет» екендігін алға тартады. Әр дыбысқа тоқталып, әрқайсысын өз алдына тексеру керектігін айтады. Ғалым: «х», «ш», «ф», «һ» әріптері қазақ әліпбиінен шығарылсын», – дейді, себебі қазақ тілінде **ш** мен **ч**-нің айырмасы жоқ, бұл төрт дыбыс

қазақ тілінде мүлде жоқ. Тек жат сөздерде ғана жүретін жат дыбыстар болғандықтан, бұқара халық дыбыс жүйесін бұзып келтіріп алады, тек бірен-саран сөздерде ғана кездесетін бұл төрт әріпті алып тастау керектігін айтады.

Сүйеу таяқ «а» жойылсын дегенді ұсынады. Құдайберген Жұбановтың «аа», «ы», «ұ»-лардың алдында көмескі естілетін дауыссыз дыбыс бар деген пікір білдіреді. Сөздің басындағы мен сөз ортасындағы дауысты дыбыстардың айырмасы жоқ. Сондықтан сүйеу таяқты жоғалту керек деп нақты айтады.

Сондай-ақ қазақ тілінде «ы» дыбысы жиі айтылатын дыбыс, егер «ы» дыбысын бітеу буында жазбай қалдырылса, ондай басқа да дауысты дыбыстарды жазбауымыз керек. Бітеу буын ережесін бұзып, «ы»-ны бітеу буында да, ашық буында да қалдырмай жазу қажеттігін баса айтады.

Елдес Омаров [к], [к], [Ғ], [Ғ] дыбыстарына байланысты пікірталаста мынадай дәйектеме айтады: ««к» мен «к» бір дыбыс, «Ғ» мен «Ғ» бір дыбыс, «к» мен «к»-нің орнына бір әріп, «Ғ» мен «Ғ»-нің орнына бір әріп болса жарайды, – «к» мен «Ғ», «к» мен «Ғ» жұмсақ түрі – «к» бен «Ғ»-ды дәйекшісіз, «к» мен «Ғ»-ні сөздің алдына дәйекші қойып жазатұн болсақ, әріптің саны кеміп жазу жеңілденеді деушілер бар. Дыбыс жүйесі жағынан тексергенде, «к» мен «Ғ», «к» мен «Ғ» нің жіңішке түрі деуге болмайды. Қазақ тілінде «к» мен «Ғ»-нің жіңішке түрі де жоқ, «к» мен «Ғ»-нің жуан түрі де жоқ. Орыс тілінде «к» мен «Ғ»-нің екі түрі де бар: «кот», «дуга»-лардағы «к» мен «Ғ» жуан да, «кит», «дуги»-лердегі «к» мен «Ғ» жіңішке айтылады; «Ғ»-нің жіңішке түрі арабтың жұмсақ «Ғ»-ні «к» мен «Ғ»-ні жоғалтып олардың орнына сөз алдына дәйекші қойып «к» мен «Ғ» жазу жеңілдік жағынан да қолайлы болмайды: қаныкей, қайткенде, қызметкер, бірақ сықылды үндестік заңына келмейтүн көп сөздер бар; оларды қаны-қей, қайт-қенде, қызметкер, бір-ақ деп сызықшамен бөліп, бір бөлегіне дәйекші қойып, екінші бөлегін дәйекшісіз жазып жатқаннан да, осы күнгідей қосып жазған көп жеңіл. Бұл төрт дыбыстың таңбаларын өзгертпей, бұрынғыша төртеуіне төрт әріп арнағанымыз дұрыс» [1, 25].

Е.Омаров бітеу буында *ы* (*i*), *ұ* (*y*) дыбыстарының бар-жоқтығын айыру үшін «артықша сезгіштіктің керегі жоқ, қазақ құлағы болуы керектігін» айта келіп, кейбір сөздердің мағынасын ажыратуда бұл дыбыстардың әсері бар екенін: *жсарқ етті – ай жарық; тұрс (тарс-тұрс) – тұрыс (отырыс-тұрыс); бүлк (бүлкету) – бүлік (бүлік шығару), жорт (аттың жортуы) – жорыт (түсті жорыту)* сияқты мысалдарды келтіре отырып дәлелдейді.

Сонда, егер бітеу буында *ы* (*i*), *ұ* (*y*) дыбыстарын таңбаламайтын болсақ, мұндай мағыналары екі түрлі сөзді ажырату қиынға түсетінін айтады. Сондықтан А.Байтұрсынұлы, Е.Омаров та естілген жерінде *ы* (*i*), *ұ* (*y*) жазып, естілмеген жерінде жазбау керектігін ескертеді. Ал енді «әркімнің құлағы әртүрлі естіген немесе солай естіледі деп ұғып, әдеттеніп қалған жағдайда, өлең өлшемімен ашылуы керектігін» айтады.

Бірсыпыра ғалымдар *и*, *у* дыбыстарын қосар әріппен таңбалау керек десе, екіншілері *и*, *у* дыбыстарын бір таңбамен таңбалауды ұсынады. Е.Омаров орыстың *и* мен *у* сияқты екі дыбысты бір әріппен жазуды қолдамай, *ұу*, *ыу*, *йй* болып келетін бір дауысты мен бір дауыссыз дыбыспен таңбалау керектігін мысал арқылы дәлелдейді. Ғалымның айтуынша, тілдегі *қаруы*, *келуі*, *иуі* сөздері *қарұуы*, *келүүі*, *ййүүі* деп жазылу керек. Бұл екі дыбыс дауыссыздар қатарынан орын алатынын айтады. Білімпаздардың бірі Мырзаұлы Мұқтар Елдестің ойымен келіспейді. Оның айтуынша, *у* мен *и* дауысты дыбыстардың соңынан келгенде (*қой*, *тау* секілді сөздердегі *у* мен *и*) жарты дауысты болады да, дауысты дыбыстарға жалғанғанда дауысты болады дейді. Мысалы, *суу* мен *би* сөздерін айтқанда олардың алдында көмескі естілетін *ұ* мен *ы* бар екен деп жазуды

қиындапай, *су, би* деп таңбаласаң жазу жеңілденеді әрі балаларға үйретуге де оңай болатындығын айтады. Ал Халел Досмұхаметұлы у дыбысының дауысты екендігіне еш дәлел жоқ екендігін айтады. Түріктерде у дыбысының орнына көбінесе ұ айтылады. Мысалы, *тау, сау* сөздерін түріктер *тағ, сағ* дейді. У-дың орнына *ьу* немесе *уу* қоямыз ба деп бас қатырмай-ақ, ұ мен *ы* көмескіленіп келгенде ұ жазған дұрыс, біздің тілде ұ өзгеріп, ұ-ға айналып барды дейді. Дұрысы у-дың орнына ұ дыбысы жүрген, яғни *оқыу, жазыу*-ларындағы у жазылмай *оқұ жазұ* болып таңбаланған дұрыс екендігін айтады. Комиссия жұмысында «и» мен «у» арқылы жазу мәселесі, яғни А.Байтұрсынов пен Е.Омаровтың «қазақ тілінде ұзын у мен ұзын и жоқ» деген пікірі қолдау тауып, оларды қос әріппен жазуға келіседі.

Е.Омаров *уу* мен *уу*-дің естілуі бірдей болғандықтан *қарыу, келіу, ійіу*-лерді *қарууы, келууі, ійууі* деп жазуымыз керек. *І мен у* дыбысы көмескілініп бірдей болып естіле береді, сондықтан екуі де бірінің орнына бірі жазыла береді, одан ештеңе өзгермейді, – деген пікір айтады. Сондай-ақ ғалым *б, д, з, г* дыбыстарына дауысты дыбыс бітсе, олардың орнына *п, т, қ, к* жазылатындығын баяндайды. *Қ, к, п*-лардың алдындағы дыбыс дауыссыз болса, артынан дауысты дыбыс жалғанғанда *з, г, б* болып өзгермейді дейді де мысал келтіреді: *қорқ, үрк – қорқамын, үркеді. П* дыбысын дыбыс жүйесінше жазуымыз керек деп *қап, топ, тап* сөздердің аяғында *п* дыбысы естіледі. Бұларды өзгертіп, *қабы, тобы, табады* десек, «п» өзгеріп «б» болады, артынан дауысты дыбыс түскенде «б» болып шығады, бұл дыбыстардың асылы «п» емес, «б» болуға тиіс, ...«қап», топ», «тап»-тарды «қаб», «таб», «топ» деп, «б»-мен жазамыз». Осындай пікірлерден соң, 1924 жылы өткен құрылтайда дәстүрлі орфограмма бойынша таңбаланады деп шешіледі.

Құрылтайда Е.Омаров қазақ тіліндегі дыбыстардың бөлінуіне қайшы пікір білдіреді. «Тіл құралда» дыбыстар 1 – дауысты, 2 – жарты дауысты, 3 – дауыссыз болып үшке бөлінеді де, дауыссыз дыбыстар қатаң, ұяң болып, тағы екіге бөлінеді, ұяң дыбыстар ымыралы, ымырасыз болып, тағы екіге бөлінеді. Қазақша дыбыстарды бұлай жіктеудің қолайсыз жері бар деп, *р мен л* ымыралы дыбыстардың ережесіне келмейтіндігін алға тартады. Дыбысты тап-тапқа бөліп жіктегенде, әр таптың ортақ ережесі болу керек екендігін баса айтып кетеді.

Елдестің тағы көтерген бір мәселесі етістіктің 2-жақ жіктеу формасы *сын* болмай, *сың* болсын дегені. Мысалы: *оқисын, жазасын* - мұның дұрысы *оқисыңыз, жазасыңыз*. Сондықтан етістіктің 2-жақ жіктеуі *сын* емес, *сың* болу керек дейді, яғни екі форманы да қатар алу емес, тек *сың* формасын қалдыру. Бірақ Ахмет Байтұрсынұлы бұл оймен келіспейді: ... 1-інші жақтық жіктеу, тәуелдеулер *м* болғанда ғана, 2-інші жақтық жіктеу *ң* болады; 1-інші жақтық жіктеу *мін* болғанда, оған сәйкес 2-інші жақтық жіктеу *сін* болуға тиіс, *мін*-нің асылы *мен*, *сін*-нің асылы *сен* болуға керек, - бұлардың аяғындағы дыбыстары *ң* емес, *н*, сондықтан *сін*-ді *сің* деп жазудың жөні жоқ. Халықтың аузында бірсыпыра жерлерде *сін* демей, *сің* дейді – деген дәлел емес, тілдің негізгі ережелерін бұзып, қатадан айтылған сөз түріне еліктеу қисынсыз», – дейді. Жіктеуің бұл түрі үлкен дау тудырды, комиссия мүшесінің бірі Міржақып Дулатұлы *сын* мен *сың* екеуінің қатар жүруі ретсіз дей отырып мұны жете тексеріп, біреуін ғана алу керектігін айтады. Бұл мәселе дауысқа салынып, Ахмет Байтұрсынұлының жобасы, яғни етістіктің 2-жақтық жіктеуі *сың* болмай, *сын* түрінде қалатын болды. Қазіргі қазақ тілінде екі форма да қатар жүргенін айта кету керек.

Қазақ білімпаздарының тұңғыш съезінің маңызы зор болды. Сөйтіп, қазақ жазу емлесін бірізге түсіру мәселесі көтеріліп, жан-жақты қаралды. Соңынан комиссия емлеге қатысты 11 пункттен тұратын шешім қабылдады.

1. х, ф, һ әріптері қазақша әліпбиден шығарылады;
2. ч әріпі қазақша әліпбиден шығарылады;
3. Сөз басындағы дауысты әріптің алдында сүйеу таяқ ережесі бұзылады.

Осы құрылтайда қазақ жазу емлесін бірізге бірізге түсіру мәселесі жөнінде құрылған комиссия жазу емлесін айтпастан бұрын: «...Әуелі қазақша дыбыстар қандай екенін, оған лайық таңбалардың нендей болуын ашып алу керек» деген тоқтамға келіп, қазақ тіліндегі «24 дыбыс былай жіктелсін:

4. I – дауыстылар: А, О, Ұ, Е, Ы;
- II – жарты дауыстылар: И, У, Р, Л;
- III – дауыссыздар:

- 1) ұяң: М, Н, Ң;
- 2) ымыралы: Ж, З;
- 3) ымырасыз: Д, Г, Ғ;
- 4) қатаң: Б, П, Т, С, Ш, Қ, К.

5. *Ескерту*: сүйеу таяқ «А» қазақ әліппесінен шығарылсын. Сөз басындағы «А» мәнсіз «Е» жазылады. «Ч» орнына «Ш» алынды. Нүктелі «Ғ» орнына нүктесіз «Ғ» алынды. Х, ф, һ қаріптері қазақ әліппесінің аяғында арабтың басқа қаріптеріне қосылып, тек оқушыларға таныту ретінде ғана жазылсын. Бірақ ол қаріптердің ешбірімен де қазақша ешбір сөз жазылмасқа тиіс.

6. Алынған қаріптердің әліппе реті: А, Б, П, Т, Ж, Д, Р, З, С, Ш, Ғ, Қ, К, Г, Ң, Л, М, Н, О, Ұ, У, Е, Ы, И.

7. «Ы» – бітеу буында қалмай жазылсын.

8. Сөз артынан айтылатын демеулердің түбір мен жалғаудың арасында келетіндері сызықшамен жазылсын да, олай түбір мен жалғаудың арасына түспейтін демеулер («да») бөлек жазылсын.

9. Үндестік заңына келмейтін жұрнақтармен жалғанған түбір сөздердің дәйекшелері қалмай жазылсын. Түбір сөздерде де, жалғау-жұрнақ, жалғаулықтарда да «б» мен «п»-ның жазылуы тіл құралша болсын. Бұрын «д» мен жазылып жүрген жалғау, жіктеу, жұрнақтар («дағы», «дікі») дыбыс жүйесінше жазылсын.

10. Қазақ тіліндегі «сын» мен «сың» деген жіктеулерден «сын» алынып, «сың» қалдырылсын.

11. Бұрынғы тіл құралының ережесі бойынша қатты дауысты дыбыстардан кейін сын есімдерде «Т» жазылып, етістіктерде «д» жазылып отыратын («атты кісі мылтық атты» деген сияқты) естілуінше һаман «т» жазылсын.

Қорыта айтқанда, бұл жиын қазақ қоғамында үлкен серпіліс тудырды десек, артық айтпағандық. Съезде сөз болған емле мәселелері қазіргі таңдағы жазу ережелеріне негіз болғаны сөзсіз. Жазу ережелерінің талас тудырған мәселелерін жете тексеріп, ортаға салып ғылыми негізде дұрыс шешім қабылдау Ахаң үшін, Халел Досмұхамедұлы, Елдес Омаров үшін т.б. білімпаздар үшін үлкен жауапкершілік саналды. Сол кездегі ұсыныс-тұжырымдар қазіргі ғалымдардың еңбектерінде ғылыми тұрғыдан зерттеліп келе жатқаны белгілі.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

[1] Қазақ білімпаздарының тұңғыш сіезі. Баспаға дайындаған Шерубай Құрманбайұлы. – Алматы, 2005. – 144 бет .